

בל תוסיף באותו המין

א. בדף הקודם נפגשנו עם המחלוקת בין התוספות לרמב"ן בהיקף ומשמעות סברת 'האי לחודיא קאי והאי לחודיא קאי'. למדנו שלדעת התוספות סברה זו עוסקת רק בשאלה מתי ההוספה גורמת לכך שלא יצא ידי חובת המצוה, אך לא בגדרי האיסור לכשעצמו. לדבריהם, המוסיף מין חמישי עבר על איסור בל תוסיף ויצא ידי חובה¹. הרמב"ן חלק על דבריהם, ולדעתו סברת 'האי לחודיא קאי והאי לחודיא קאי' עוסקת בגדרי איסור בל תוסיף לכשעצמו, ולא רק בהשפעת ההוספה על קיום המצוה. להבנתו, הוספת מין חמישי אינה אסורה מהתורה. נמשיך בחלקו הראשון של דף זה להתבונן בדברי התוספות. המשנה בסוכה דנה בדברים שמהם ניתן לאגוד את הלולב, להכין את הקוושלך המחברים את ההדס והערבה ללולב (ג, n):

אין אוגדין את הלולב אלא במינו דברי רבי יהודה רבי מאיר אומר אפילו במשיחה.

הגמ' בסוכה דנה בטעמו של רבי יהודה, נלמד את מסקנתה (סוכה לא):

[ואלא] מאי טעמא דרבי יהודה התם - דקא סבר: לולב צריך אגד, ואי מייתי מינא אחרינא - הוה להו חמשה מינין.

מדוע רבי יהודה אוסר לאגוד את הלולב שלא במינו?

רבי יהודה אוסר לאגוד את הלולב על ידי מין אחר בשל איסור בל תוסיף. הגמ' תולה את האיסור בעמדתו שלולב צריך אגד. כלומר, דווקא משום שרבי יהודה סובר שלולב צריך אגד, כך שארבעת המינים הם מכלול אחד ואין לומר 'האי לחודיא קאי', אסור להוסיף מין חמישי ולאגוד את הלולב שלא במינו! גמ' זו מובנת לפי שיטת הריטב"א והרמב"ן שסברת 'האי לחודיא קאי' משפיעה על גדרי האיסור, דווקא לפי רבי יהודה אסור מהתורה להוסיף מין חמישי², אך קשה על דברי התוספות שסבורים שגם לדעת חכמים המוסיף מין חמישי עובר בבל תוסיף מהתורה!

התוספות עצמם דנו בשאלה (סוכה לא):

וי"ל דלא דמי דכשיאגדו שלא במינו אין לו ליחשב כמוסיף משום דאין זה כדרך גדילתן ומינים שבלולב בעינן כעין גדילתן כדלקמן³ (דף מה:): אבל לרבי יהודה דבעי אגד (כך שהאגד הוא חלק מהמצוה) יש לו ליחשב כמוסיף באגודתו דכל אגוד' שלא כדרך גדילתו.

מדוע חכמים מתירים לאגוד את הלולב שלא במינו להסבר התוספות? מדוע דווקא רבי יהודה הסבור שלולב צריך אגד אוסר על כך?

האגד אינו נחשב כתוספת לדעת חכמים מפני שהוא ניטל 'שלא כדרך גדילתו', והאגד עצמו אינו חלק מהמצוה. לכן מותר לאגוד את הלולב שלא במינו לדעתם. רבי יהודה, לעומתם, סבור שהאגד הוא חלק מהמצוה, 'לולב צריך אגד', ומאחר שכך הרי שלדעתו אגידת הלולב שלא במינו מוגדרת כתוספת למצוה.

1. לדעת חכמים שנפסקה להלכה שלולב אינו צריך אגד וארבעת המינים אינם יחידה אחת.
2. ונכון שגם לדעתם חכמים אסרו, אך יתכן שהם לא אסרו כאשר ההוספה היא באגד ובקוושלך בלבד.
3. על האדם ליטול את ארבעת המינים בצורה שבה הם גדלים ולא להחזיקם הפוכים, בעוד שהאגד אינו מוחזק בצורה שבה הוא גדל.

ב. התוספות סוברים כאמור שלמרות שלולב אינו צריך אגד, וארבעת המינים אינם מכלול אחד, אסור מהתורה להוסיף מין חמישי. מה תהיה עמדתם ביחס להוספה בכמות של אחד מארבעת המינים? האם הם יאסרו על נטילת שני אתרוגים או שני לולבים?

מה אתה חושב?

נראה לכאורה שלא אמור להיות הבדל בין הוספת מין אחר ובין הוספה מאותו המין, וכשם שאסור להוסיף ממין אחר כך אסור להוסיף מאותו המין! הרי בדף הקודם למדנו שאסור להניח שני זוגות תפילין בו זמנית, ומה בין נטילת שני לולבים להנחת שני זוגות תפילין? אולם, **התוספות** כותבים בראש השנה (כה):

וא"ת הא דאמר בפ"ק (דף טז: ושם) למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין כדי לערבב את השטן והא עבר משום בל תוסיף... וי"ל כדפרישית בפ"ק (דף טז: ושם) דלא שייך בל תוסיף בעשיית המצוה שתי פעמים וברכת כהנים נמי אפ"י מברכין כמה פעמים לצבור אחד אין זה בל תוסיף אלא אם כן מוסיף ברכה אחת כגון יוסף (ה') עליכם ככם (דברים א) או כיוצא בה וכן אם נטל לולב כמה פעמים ביום או אוכל בפסח כמה זיתים של מצה אין זה בל תוסיף, וכל הניתנים במתנה אחת אם נתן כמה פעמים במקום אחד אין זה בל תוסיף אלא אם כן נותן במקום אחר. וכן בהדס וערבה שבלולב אפילו נותן כמה הדסים וכמה ערבות בלולב אין זה בל תוסיף אפילו למ"ד צריך אגד אלא אם כן מוסיף מין אחר, ומיהו תימה דלפ"י זה אם היה נותן כמה חוטיין בציצית וכמה פרשיות בתפילין בבית אחד לא היה עובר משום בל תוסיף.

מדוע מותר להוסיף על התקיעות שציוותה התורה לפי דברי התוספות? מהו היסוד שמחדשים התוספות? כיצד יסוד זה מתיר להוסיף הדסים וערבות?

התוספות מחדשים ש'לא שייך בל תוסיף בעשיית המצוה שתי פעמים', ולכן מותר להוסיף מעבר לתקיעות שעליהן ציוותה התורה. בהמשך דבריהם התוספות מתירים מכוחו של יסוד זה להוסיף בכמות ארבעת המינים, הרי מותר לעשות את המצוה פעמיים ואין בכך משום בל תוסיף. דברי התוספות קשים לכאורה: כיצד ניתן ללמוד מהיתר לעשות את המצוה פעמיים, פעם אחר פעם, שמותר לעשות את המצוה פעמיים בו זמנית? הרי אסור להניח בו זמנית שני זוגות תפילין למרות שמותר להניחם זה אחר זה? יתכן שבעקבות שאלה זו עלינו להבין אחרת את דברי התוספות: דבריהם, 'וכן בהדס וערבה שבלולב אפילו נותן כמה הדסים וכמה ערבות בלולב אין זה בל תוסיף... אלא אם כן מוסיף מין אחר', אינם תוצאה ישירה של סברתם העקרונית ש'לא שייך בל תוסיף בעשיית המצוה שתי פעמים'. אלא שתי הסברות נובעות מעקרון משותף שאיסור בל תוסיף נאמר רק כאשר 'מוסיף מין אחר'.

ג. נלמד את דברי הראב"ד שהולך בדרך דומה. **הרמב"ם** אוסר להוסיף על הכמות שציוותה התורה, ומתיר להוסיף רק בהדס שהוספתו נוי למצוה (סוכה ז, ז):

כמה נוטל מהן, לולב אחד ואתרוג אחד ושני בדי ערבה ושלשה בדי הדס, ואם רצה להוסיף בהדס כדי שתהיה אגודה גדולה מוסיף ונוי מצוה הוא, אבל שאר המינין אין מוסיפין על מנינם ואין גורעין מהן ואם הוסיף או גרע [לא] פסל.

הראב"ד השיג על כך (שם):

א"א לא שמעתי מעולם פסלות בזה ולא איסור תוספת וגירוע, ואפילו לר' יהודה דאמר לולב צריך אגד, דהא אמר רבא מאי טעמא דר' יהודה דאמר אין אוגדין את הלולב אלא במינו קסבר לולב צריך אגד ואי אגיד ביה מינא אחרינא הוה ליה מוסיף, מכלל דכי קטר ליה בסיב ובעיקרא דדיקלא ליכא מוסיף אף על גב דאיכא טפי מלולב אחד, וכ"ש לרבנן דאמרי אין צריך אגד דאמר' (סנהדרין פח) האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי.

מהי השגת הראב"ד?

ראשית, הראב"ד צועד בדרכו של הרמב"ן שהוספת מין חמישי נאסרה מהתורה רק לדעת רבי יהודה שסבור שלולב צריך אגד ואין לומר 'האי לחודיא קאי'. זאת ועוד, לדעתו גם רבי יהודה יתיר להוסיף מאותו המין. נראה שלדעתו איסור בל תוסיף נאמר רק כאשר מוסיף מין אחר, וכדברי התוספות שמתירים להוסיף מאותו המין.

ד. ננסה להתבונן בדברי התוספות והראב"ד, ונשאל שתי שאלות: ראשית, התוספות מסיקים מדבריהם שאדם שנותן 'כמה פרשיות בתפלין בבית אחד', למשל במקום להניח בבית פרשייה אחת של שמע ישראל מניח כמה פרשיות שכאלו, 'לא היה עובר משום בל תוסיף'. נראה שגם לדבריהם אדם שמוסיף כמה בתים עובר, ומה ההבדל בין הוספת בתים להוספת פרשיות? שנית, כיצד ניתן לומר שאדם אינו עובר באיסור בל תוסיף בהוספת אותו המין, הרי למדנו בדף הקודם שאדם שמניח שני זוגות תפלין בו זמנית עובר על בל תוסיף למרות שהוא מוסיף באותו המין! וכך הקשה המהר"ם חביב בספרו **יום תרועה** (ראש השנה כח):

וכבר כתב ה"ה שם דהסוגיא שבפרק המוצא תפילין קשה לדעתו שבביאור נראה שם שהמניח ב' תפילין בראש עובר משום ב"ת ומה בין זה לב' לולבין.

נלמד את התמודדותו של ר' ראובן גרוזובסקי עם השאלות (חידושי ר' ראובן סוכה סימן ו):

ונראה בדעת התוס' דר"ה והראב"ד שלא כל דבר שיש בו מספר שוים, שיש מספר שהוא מגדרי המצוה כגון ד' בתים בתפילין שגדר התפילין של ראש הוא שיהיו מטוטפות היינו ד' בתים, וכן בזריקה מספר הקרנות הוא מגדרי עבודת הזריקה שזריקת חטאת היא על ד' קרנות וזריקת עולה שתיים שהן ארבע וזריקת בכור היא על קרן אחת, ומשום הכי אין נפקא מינה בזה בין מין אחד להרבה מינים שכל המוסיף על גדרי המצוה שגדרה תורה עובר בבל תוסיף, וכמו בגדרי המינים שכיון שסדר נטילת לולב הוא ארבע מינים אלו שאם הוסיף על המינים עבר בבל תוסיף, וכן הוסיף פרשה חדשה שלא מהד' פרשיות שגדרה תורה, וכן ברכה חדשה שלא מג' ברכות כהונה הכא נמי בכל שהוסיף על גדרי התורה. והראב"ד והתוס' שהתירו בהוסיף ממין הלולב והערבה והפרשיות והציציות וכן בנתינת המתנות על מקום אחד וכפל התקיעות ונטילת הלולב ואכילת מצה, היינו משום שהמספר דלולב אחד ושתי ערבות אין זה מגדרי המצוה אלא הוא מדיני שיעורין שהתורה לא חייבה אלא לולב אחד ושתי ערבות והשאר הם רשות ולא מצוה. וכן מה שאין להניח בתפילין אלא פרשה אחת של שמע ולא שתיים, וכן הא דאין צריך

לזרוק אלא פעם אחת ולא שתיים וכן בנטילה כל שהוא בלולב וכן בהא דסגי באכילת כזית במצה כל זה אינו אלא שיעור החיוב ולא גדרי המצוה, וזהו כוננתם במה שאמרו דבכפל אותו מין ליכא בל תוסיף, ולפי מה שכתבנו לעיל דאיכא תרי גווני בל תוסיף הנה זה העושה חמשה בתים והוסיף על גדרי המצוה הוי כמו מין אחר ולא כב' זוגי תפילין שזהו הוספה בכפלות עשית המצוה בבת אחת.

מהי סברתם של התוספות והראב"ד? מדוע הם מתירים ליטול שני לולבים או שני אתרוגים? מה ההבדל בין זה ובין הנחת שני זוגות תפילין?

המצוה היא ליטול את ארבעת המינים, לשמוח בהם בחג לפני ה', והכמות אינה חשובה כ"כ. הכמות היא רק שיעור המינימום: תיטול לפחות לולב אחד, לפחות שלושה הדסים. לכן מותר להוסיף באותו המין. לעומת זאת, אדם שנטל מין אחר, או מוסיף בית לתפילין, משנה בכך את צורתה המהותית של המצוה. לכן הוא עובר על בל תוסיף. כמו כן, אדם שמניח שני זוגות תפילין מקיים את המצוה בצורה שונה בתכלית, הוא מקיים אותה פעמיים בו זמנית. הוא אינו דומה לאדם שמוסיף בכמות של ארבעת המינים, שמקיים את המצוה רק פעם אחת ובאותה הפעם מקיימה מעבר לשיעור המינימום שקבעה התורה.

שאלות להתבוננות וסיכום:

1. וכן בהדס וערבה שבלולב אפילו נותן כמה הדסים וכמה ערבות בלולב אין זה בל תוסיף אפילו למ"ד צריך אגד אלא אם כן מוסיף מין אחר. מדוע 'אין זה בל תוסיף'? הקשה על דברי התוספות מהסוגיה שלמדנו בעירובין שאדם שמניח שני זוגות תפילין עובר על איסור בל תוסיף! מהי תשובתו של ר' ראובן גרוזובסקי? מה העקרון שעולה מדבריו?
2. התוספות מיישמים את העקרון שחידשו גם על הוספה בתפילין. איזו הוספה אסורה ואיזו מותרת? כיצד ר' ראובן מסביר זאת?